sai 476
NaVe
3.

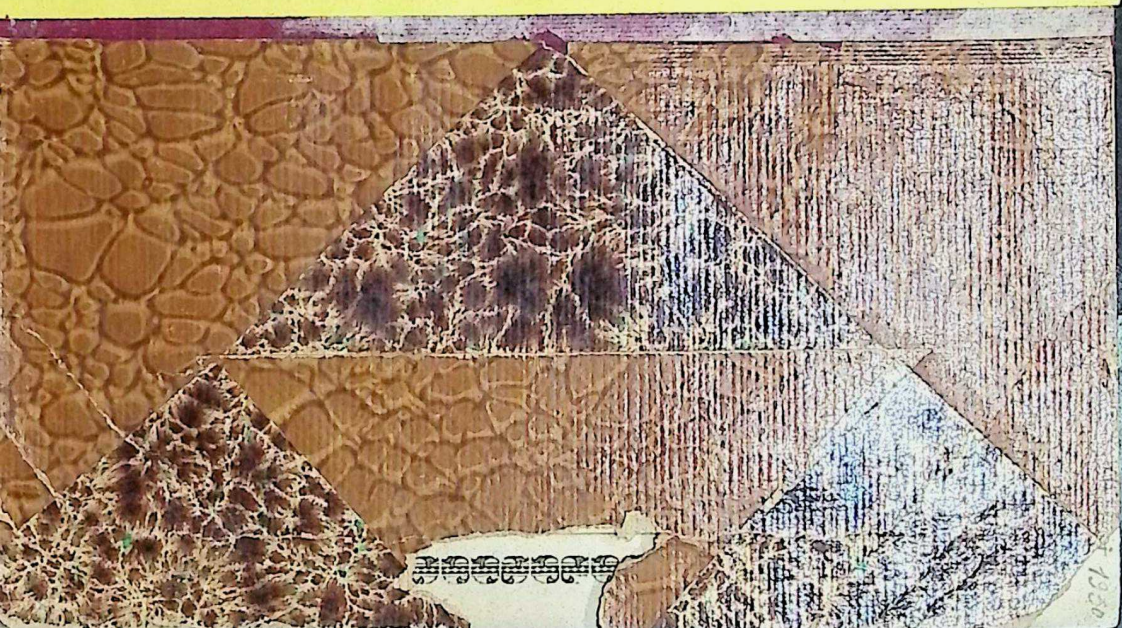

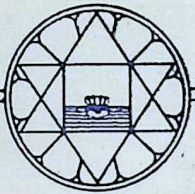

SRI AUROBINDO LIBRARY
PONDICHERRY, INDIA

sai476 Narahari Venkatesa Sastri

NaVe Chando Nirnayah

3.

But thought nor word can seize eternal truth

Rajaram Mahajan 18 xi 1930

छन्दोनिर्णयः ।

लेखक

श्री० नरहरि व्यंकटेश शास्त्री अष्टाधिकारी

रेवराईकर. मु. वणी, वऱ्हाड.

प्रकाशक

श्रीपाद दामोदर सातवळेकर

स्वाध्याय मंडल, औंध (जि. सातारा)

शके १८५०; सन १९२८

मूल्य ०= आने

मुद्रक व प्रकाशक- श्री. दा. सातवळेकर; स्वाध्याय मंडल,
भारतमुद्रणालय; औंध (जि० सातारा)

322526

छन्दोनिर्णयः ।

छन्दसामक्षरसंख्या ।

द्विपाच्छन्दः ।

सर्वाक्षर संख्या	प्रथम चरणे अक्षरसंख्या	द्वितीयचरणे अक्षरसंख्या	छंदो नामानि
६	१	५	याजुषी गायत्री
७	२	५	याजुषी उष्णिक्
८	३	५	याजुषी अनुष्टुप्
९	४	५	याजुषी बृहती
१०	५	५	याजुषी पंक्तिः
११	६	५	याजुषी त्रिष्टुप्
१२	७	५	याजुषी जगती

८	१	७	प्राजापत्या गायत्री
१२	२	१०	प्राजपत्योष्णिक्
१६	३	१३	प्राजापत्याऽनुष्टुप्
२०	४	१६	प्राजापत्या बृहती
२४	५	१९	प्राजापत्या पंक्तिः
२८	६	२२	प्राजापत्या त्रिष्टुप्
३२	७	२५	प्राजापत्या जगती
१५	१	१४	आसुरी गायत्री
१४	२	१२	आसुरी उष्णिक्
१३	३	१०	आसुरी अनुष्टुप्
१२	४	८	आसुरी बृहती
११	५	६	आसुरी पंक्तिः
१०	६	४	आसुरी त्रिष्टुप्
९	७	२	आसुरी जगती
१२	६	६	साम्नी गायत्री
१४	७	७	साम्नी उष्णिक्
१६	८	८	साम्नी अनुष्टुप्
१८	९	९	साम्नी बृहती
२०	१०	१०	साम्नी पंक्तिः
२२	११	११	साम्नी त्रिष्टुप्
२४	१२	१२	साम्नी जगती

त्रिपाच्छन्दः ।

सर्वा क्षराणिं	प्रथम चरणे	द्वितीय चरणे	तृतीय चरणे	छंदो नामानि
२४	१	१५	८	आर्षी गायत्री
२८	२	१४	१२	आर्षी उष्णिक्
३२	३	१३	१६	आर्षी अनुष्टुप्
३६	४	१२	२०	आर्षी बृहती
४०	५	११	२४	आर्षी पंक्ति
४४	६	१०	२८	आर्षी त्रिष्टुप्
४८	७	९	३२	आर्षी जगती
१८	६	६	६	आर्ची गायत्री
२१	७	७	७	आर्ची उष्णिक्
२४	८	८	८	आर्ची अनुष्टुप
२७	९	९	९	आर्ची बृहती
३०	१०	१०	१०	आर्ची पंक्तिः
३३	११	११	११	आर्ची त्रिष्टुप्
३६	१२	१२	१२	आर्ची जगती
३६	६	१२	१८	ब्राह्मी गायत्री
४२	७	१४	२१	ब्राह्मी उष्णिक्
४८	८	१६	२४	ब्राह्मी अनुष्टुप्
५४	९	१८	२७	ब्राह्मी बृहती
६०	१०	२०	३०	ब्राह्मी पंक्ति
६६	११	२२	३३	ब्राह्मी त्रिष्टुप्
७२	१२	२४	३६	ब्राह्मी जगती

(पिंगल सूत्रानुसारेण ।)

छन्दसामक्षरसंख्या ।

छन्दो नामानि	अक्षरसंख्या	
दैवी गायत्री	१	
दैव्युष्णिक्	२	
दैव्यनुष्टुप्	३	
दैवी बृहती	४	
दैवी पंक्तिः	५	
दैवी त्रिष्टुप्	६	वा याजुषी गायत्री
दैवी जगती	७	,, याजुष्युष्णिक्
प्राजापत्या गायत्री	८	,, याजुष्यनुष्टुप्
आसुरी जगती	९	,, याजुषी बृहती
आसुरी त्रिष्टुप्	१०	,, याजुषी पंक्तिः
आसुरी पंक्तिः	११	,, याजुषी त्रिष्टुप्
आसुरी बृहती, प्राजापत्योष्णिक्	१२	याजुषी जगती, साम्नी गायत्री
आसुर्यनुष्टुप्	१३	
आसुरी उष्णिक्	१४	साम्नी उष्णिक्

आसुरी गायत्री	१५	
प्राजापत्या अनुष्टुप्	१६	साम्नी अनुष्टुप्
आर्ची गायत्री	१८	साम्नी बृहती
प्राजापत्या बृहती	२०	साम्नी पंक्तिः
आर्ची उष्णिक्	२१	
साम्नी त्रिष्टुप्	२२	
आर्षी गायत्री	२४	प्राजापत्या पंक्तिः, साम्नी जगती, आर्ची अनुष्टुप्
आर्ची बृहती	२७	
आर्षी उष्णिक्	२८	प्राजापत्या त्रिष्टुप्
आर्ची पंक्तिः	३०	
आर्षी अनुष्टुप्	३२	प्राजापत्या जगती
आर्ची त्रिष्टुप्	३३	
आर्षी बृहती	३६	आर्ची जगती, ब्राह्मी गायत्री
आर्षी पंक्तिः	४०	
ब्राह्मी उष्णिक्	४२	
आर्षी त्रिष्टुप्	४४	
आर्षी जगती	४८	ब्राह्मी अनुष्टुप्
ब्राह्मी बृहती	५४	
ब्राह्मी पंक्तिः	६०	
ब्राह्मी त्रिष्टुप्	६६	
ब्राह्मी जगती	७२	

(पिंगल सूत्रानुसारेण ।)

गायत्यधिकारः

छन्दो नाम	प्रथम चरणे	द्वितीय चरणे	तृतीय चरणे	चतुर्थ चरणे	संपूर्णा अ.
	अ. संख्या	अ. संख्या	अ. संख्या	अ. संख्या	संख्या
१ गायत्री त्रिपात्	८	८	८	०	२४
२ गायत्री चतुष्पात्	६	६	६	६	२४
३ पाद निवृत् गायत्री	७	७	७	०	२१
४ अतिपादनिवृत् गायत्री	६	८	७	०	२१
५ नागी गायत्री	९	९	६	०	२४
६ वाराही गायत्री	६	९	९	०	२४
७ वर्द्धमाना गायत्री	६	७	८	०	२१
८ प्रतिष्ठा गायत्री	८	७	६	०	२१
९ द्विपात् विराट् गायत्री	१२	८	१२	८	४०
१० त्रिपात् विराट् गायत्री	११	११	११	०	३३

उष्णिगधिकारः

	प्र. पा.	द्विपा.	तृ. पा.	च. पा.	सं. सं.
० उष्णिक्	८	८	१२	०	२८
	१२	८	८	०	
१ ककुप् उष्णिक्	८	१२	८	०	२८
२ पुर उष्णिक्	१२	८	८	०	२८
३ परोष्णिक्	८	८	१२	०	२८
४ चतुष्पात् उष्णिक्	७	७	७	७	२८

322526

अनुष्टुबधिकारः

छन्दो नाम।	प्र. पा.	द्वि. पा.	तृ. पा.	च. पा.	सं. सं.
१ चतुष्पात् अनुष्टुभ्	८	८	८	८	३२
२ त्रिपात् अनुष्टुभ् (आदौ)	८	१२	१२	०	३२
३ त्रिपात् अनुष्टुभ् (मध्ये)	१२	८	१२	०	३२
४ त्रिपात् अनुष्टुभ् (अन्ते)	१२	१२	८	०	३२

बृहत्यधिकारः

	प्र. पा.	द्वि. पा.	तृ. पा.	च. पा.	सं. सं.
१ बृहती	१२	७	८	८	३६
२ पथ्या बृहती	८	८	१२	८	३६
३ न्यंकुसारिणी (स्कन्धोत्रीवी, उरो बृहती. इयमेव आचार्यमतेन)	८	१२	८	८	३६
४ उपरिष्टात् बृहती	८	८	८	१२	३६
५ पुरस्तात् बृहती	१२	८	८	८	३६
६ 'क्वचित्' बृहती	९	९	९	९	३६
७ बृहती	१०	१०	८	८	३६
८ महाबृहती (सती बृहती इयमेव आचार्यमतेन)	१२	१२	१२	०	३६

पंक्त्यधिकारः

छन्दो नाम	प्र. पा.	द्वि. पा.	तृ. पा.	च. पा.	पं. पा.	सं. सं.
१ सत्पङ्क्तिः (अनुलोमा	१२	८	१२	८	०	४०
विपरीता च)	८	१२	८	१२		
२ आस्तारपंक्तिः	८	८	१२	१२	०	४०
३ प्रस्तारपंक्तिः	१२	१२	८	८	०	४०
४ विष्टारपंक्तिः	८	१२	१२	८	०	४०
५ संस्तारपंक्तिः	१२	८	८	१२	०	४०
६ अक्षरपंक्तिः(अल्पशः)	५	५	५	५	०	२०
७ अल्पशः पंक्तिः	५	५	०	०	०	१०
८ पदपंक्तिः	५	५	५	५	५	२५
९ पंचपदापंक्तिः	४	६	५	५	५	२५
१० पथ्यापंक्तिः	८	८	८	८	८	४०

त्रिष्टुबधिकारः

	प्र. पा.	द्वि. पा.	तृ. पा.	च. पा.	पं. पा.	सं. सं.
त्रिष्टुप्	११	११	११	११	०	४४
ज्योतिष्मती त्रिष्टुप्	८	११	८	८	८	४३
पुरस्ताज्ज्योतिस्त्रिष्टुप्	११	८	८	८	८	४३
मध्येज्योतिस्त्रिष्टुप्	८	८	११	८	८	४३
उपरिष्टा ज्ज्योति त्रिष्टुप्	८	८	८	८	११	४३

जगत्यधिकारः

छन्दो नाम	प्र. पा.	द्वि. पा.	तृ. पा.	च. पा.	पं. पा.	अ. सं.
ज्योतिष्मती जगती	८	१२	८	८	८	४४
पुरस्ताज्ज्योतिर्जगती	१२	८	८	८	८	४४
मध्येज्योतिर्जगती	८	८	१२	८	८	४४
उपरिष्टाज्ज्योतिर्जगती	८	८	८	८	१२	४४
जगती	१२	१२	१२	१२	०	४८
शंकुमती गायत्री	५	६	६	६ (अत्र क्रमाभावः)		२३
ककुम्मती गायत्री	६	५	५	५ (अत्र क्रमाभावः)		२१

गायत्री ।

	प्र. पा.	द्वि. पा.	तृ. पा.		अ.संख्या
अणिष्ठमध्यासंती					
पिपीलिकमध्या गायत्री	८	३	८	०	१९
पिपीलिकमध्या गायत्री	८	४	८	०	२०
पिपीलिकमध्या गायत्री	८	५	८	०	२१
यवमध्या गायत्री	७	८	७	०	२२
यवमध्या गायत्री	६	८	६	०	२०
यवमध्या गायत्री	५	८	५	०	१८
यवमध्या गायत्री	४	८	४	०	१६
यवमध्या गायत्री	३	८	३	०	१४

322526

छन्दःसामक्षरसंख्या ।

छंदांसि	गा.	उ.	अ.	बृ.	पं.	त्रि.	ज.
आर्षी	२४	२८	३२	३६	४०	४४	४८
दैवी	१	२	३	४	५	६	७
आसुरी	१५	१४	१३	१२	११	१०	९
प्राजापत्या	८	१२	१६	२०	२४	२८	३२
याजुषी	६	७	८	९	१०	११	१२
साम्नी	१२	१४	१६	१८	२०	२२	२४
आर्ची	१८	२१	२४	२७	३०	३३	३६
ब्राह्मी	३६	४२	४८	५४	६०	६६	७२

चतुर्थाऽध्यायः ।

चतुःशतमुत्कृतिः ॥ १ ॥ चतुरश्चतुरस्त्यजेदुत्कृतेः ॥ २ ॥ तान्यभिसंख्याप्रेभ्यः कृतिः ॥ ३ ॥ प्रकृत्या चोपसर्गवर्जित ॥ ४ ॥ धृत्यष्टिशक्करीजगत्यः ॥५॥ पृथक् पृथक् पूर्वत एतान्येवैषाम् ॥ ६ ॥ द्वितीयं द्वितीयमतितः ॥ ७ ॥ अत्र लौकिकम् ॥ ८ ॥ आत्रैष्टुभाच्च यदार्षम् ॥ ९ ॥ पादश्चतुर्भागः ॥ १० ॥ यथावृत्तसमाप्तिर्वा ॥ ११ ॥

(कात्यायनसर्वानुक्रमसूत्रानुसारेण)
छंदसामक्षरसंख्या ।

अक्षर संख्या	छंदोनामानि
२२	विराट् गायत्री
२३	निचृद्गायत्री
२४	गायत्री
२५	भुरिग्गायत्री
२६	स्वराट् गायत्री+विराट् उष्णिक्
२७	निचृत् उष्णिक्
२८	उष्णिक्
२९	भुरिगुष्णिक्
३०	स्वराट् उष्णिक्+विराडनुष्टुप्
३१	निचृदनुष्टुप्
३२	अनुष्टुप्
३३	भुरिगनुष्टुप्
३४	स्वराडनुष्टुप्+विराड् बृहती
३५	निचृद् बृहती
३६	बृहती
३७	भुरिग्बृहती
३८	स्वराट् बृहती+विराट् पंक्तिः
३९	निचृत् पंक्तिः
४०	पंक्तिः
४१	भुरिक्पंक्तिः
४२	स्वराट् पंक्तिः+विराट् त्रिष्टुप्
४३	निचृत् त्रिष्टुप्
४४	त्रिष्टुप्
४५	भुरिक् त्रिष्टुप्
४६	स्वराट् त्रिष्टुप्+विराड् जगती
४७	निचृज्जगती
४८	जगती
४९	भुरिग्जगती
५०	स्वराड् जगती+विराडतिजगती
५१	निचृदतिजगती
५२	अतिजगती
५३	भुरिगतिजगती
५४	स्वराडतिजगती+विराट् शक्करी
५५	निचृत् शक्करी
५६	शक्करी
५७	भुरिक् शक्करी
५८	स्वराट् शक्करी+विराडतिशक्करी
५९	निचृदतिशक्करी
६०	अतिशक्करी
६१	भुरिगतिशक्करी
६२	स्वराडतिशक्करी+ विराडष्टिः
६३	निचृदष्टिः
६४	अष्टिः
६५	भुरिगष्टिः

छन्दसामक्षरसंख्या ।

अक्षर-संख्या	छंदोनामानि
६६	स्वराडष्टिः+ विराडत्यष्टिः
६७	निचृदत्यष्टिः
६८	अत्यष्टिः
६९	भुरिगत्यष्टिः
७०	स्वराडत्यष्टिः+ विराट् धृतिः
७१	निचृद्धृतिः
७२	धृतिः
७३	भुरिग् धृतिः
७४	स्वराट् धृतिः+ विराडतिधृतिः
७५	निचृदतिधृतिः
७६	अतिधृतिः
७७	भुरिगतिधृतिः
७८	स्वराडतिधृतिः+ विराट्कृतिः
७९	निचृत्कृतिः
८०	कृतिः
८१	भुरिक् कृतिः
८२	स्वराट् कृतिः+ विराट् प्रकृतिः
८३	निचृत्प्रकृतिः
८४	प्रकृतिः
८५	भुरिक् प्रकृतिः
८६	स्वराट् प्रकृतिः+ विराडाकृतिः
८७	निचृदाकृतिः
८८	आकृतिः
८९	भुरिगाकृतिः
९०	स्वराडाकृतिः+ विराट् विकृतिः
९१	विचृद्विकृतिः
९२	विकृतिः
९३	भुरिग् विकृतिः
९४	स्वराट् विकृतिः+ विराट् संकृतिः
९५	निचृत्संकृतिः
९६	संकृतिः
९७	भुरिक् संकृतिः
९८	स्वराट् संकृतिः+ विराडभिकृतिः
९९	निचृदभिकृतिः
१००	अभिकृतिः
१०१	भुरिगभिकृतिः
१०२	स्वराडभिकृतिः+ विराडुत्कृतिः
१०३	निचृदुत्कृतिः
१०४	उत्कृतिः
१०५	भुरिगुत्कृतिः
१०६	स्वराडुत्कृतिः

संकेताः ।
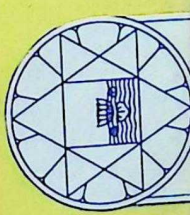
मं. सं. – मंत्राक्षर संख्या.
च. सं – चरणाक्षर संख्या.
प्र. च. – प्रथम चरणः
द्वि. च. – द्वितीय चरणः
तृ. च. – तृतीय चरणः
च. च. – चतुर्थ चरणः
पं. च. – पंचम चरणः
छं. ना. – छन्दोनाम.
गा. – गायत्री
उ. – उष्णिक्
अ. – अनुष्टुप्
बृ. – बृहती
पं. – पंक्ती
त्रि. – त्रिष्टुप्
ज. – जगती
सं. सं. – संपूर्णा अक्षरसंख्या
सं. – संख्या
अ. सं. – अक्षर संख्या
० चरणाभावः